

ה"להבה" שהציתה יחידת הקת"מ אצל יהודי סוריה

בשנים 1959-1961 העלתה יחידת הקת"מ (יחידת היומינט של אמ"ן) כ־100 יהודים מסוריה דרך לבנון • 25 מבצעי ההברחות, שכוננו מבצעי "להבה", נשאו בחובם סיכונים רבים והתבצעו בדרך תחתית, תוך היעזרות במבריחים מפוקפקים ושיחוד גורמי ממשל • פרסום ראשון

גדעון מיטשנין

סא"ל, לשעבר רע"ן ההיסטוריה והמורשת בחמ"ן וכיום רע"ן במחלקת ההיסטוריה בצה"ל. gidim2007@gmail.com

ביחידת הקת"מ עם הצעה להתחיל במבצע לקליטת העולים. ממסמך שנושא את הכותרת "דרך מבצע להבה מס' ו' מ-26 באפריל 1959 שעליו חתום שמוליק גורן, מפקד הבסיס, עולים הפרטים הבאים:

- כ־15 באפריל 1959 הופיע "סשה" אצל מפעיליו וסיפר להם על פנייה שקיבל משולה כהן כמה ימים קודם לכן עם בקשה שיחלץ מכירות לישראל שני צעירים שהגיעו לשם מסוריה. לאחר התייעצות בבסיס היחידה הונחה "סשה" לחזור לבירות ולהביא פתק בכתב ידה של שולה כהן עם שמות שני הבחורים ומידע נוסף. ניסיון אימות מול סוכן אחר שאליו נשלח שדר בכירות לא צלח.
- כ־20 באפריל חזר "סשה" עם הפרטים המבוקשים בכתב ידה של שולה כהן. לאחר שסוכמו איתו פרטי העסקה, כולל הסכומים ודרכי ההעברה, נקבע מועד למפגש הבא.
- כ־25 באפריל בערב התייצב "סשה" במשטרת מטולה עם שני העולים הראשונים: פואד נסים סנקי בן סלים, בן 21, ועבדו סוכחי חמרה, בן 18. השניים סיפרו על עוד שלושה מחבריהם הממתנים בבירות. לאחר תחקור קצר לאימות דברי "סשה" הועברו השניים ללינה במלון ציון בצפת. עם "סשה" סוכם שבתוך שבוע יביא את שלושת האחרים.
- למחרת הועברו השניים לחיפה ונמסרו לנציג הסוכנות.

ההברחה מסוריה הייתה כרוכה לא רק בקשיים אלא גם בטרנדיות: בכמה מקרים "נעלמו" צעירים וצעירות שיצאו מסוריה עם מבריחי גבול אך מעולם לא הגיעו אל הקהילה היהודית בלבנון. לפחות במקרה אחד הושלכו צעירים לים על ידי המבריחים שבידיהם הופקדו

מבצעי "להבה" היו הכינוי שניתן על ידי יחידת הקת"מ (יחידת היומינט של אמ"ן) לפעילות אנשיה להעלאת עשרות יהודים מסוריה לישראל, דרך לבנון. בשנים 1959-1961 היה בסיס צפון של יחידה 154 אחראי להעלאת כ־100 יהודים בדרך זו. הפעילות התבצעה כ־25 מבצעים נפרדים והתבססה על הפעלת רשתות סוכנים וסייענים בדרום לבנון. דמות המפתח הייתה שולה כהן קישק, שנחשבה ל"מרגלת הישראלית" בלבנון ואף נעצרה וישבה בכלא הלבנוני.

הפעלת הסוכנים והסייענים הללו על ידי מרחב צפון החלה שנים לפני מבצעי "להבה" לטובת משימות שונות לאיסוף מודיעין צבאי ואחר בלבנון ובסוריה.

בתקופת הפעילות, בשנים 1959-1961, הקדישו אנשי יחידת הקת"מ מאמץ רב בנושא העלאת היהודים. סייענים יהודים בכירות היו חלק חשוב מהרשת.

על ההחלטה לעלות השפיע היחס של השלטונות ושל התושבים ליהודים, שסבלו מהתנכלויות, מרדיפות, מהשפלות ומדיכוי. היו מקרים של לחץ להתאסלמות. מקרי אונס של נערות וניוס בכפייה לצבא של בני נוער

שמוליק גורן, שהיה מפקד בסיס צפון של יחידה 154 בחלק מתקופת המבצע (ולמים מפקד היחידה ומתאם פעולות הממשלה בשטחים), מעיד כי המבצע היה מורכב והצריך התמודדות עם בעיות רבות, אך את אנשי היחידה הגיעו תחושת שלחות וצינונות לשמה. סגנו של גורן, בני זאבי, שהיה לו תפקיד מרכזי בניהול המבצע מראשיתו, מונה בהמשך למפקד הבסיס והמשיך להוביל את הפעילות.

רעיון יצירתי

ראשיתו של מבצע "להבה" הייתה בברית שני צעירים יהודים תושבי דמשק אל לבנון תוך ניצול שיירה של תושבי לבנון שחזרו מסוריה, שאליה הגיעו לרגל ביקור נשיא מצרים, נמאל עבד אל-נאצר, בבירה הסורית באפריל 1958. הם חיפשו דרך לעלות ארצה, ולשולה כהן, הסוכנת הישראלית שישבה בבירות, היה רעיון יצירתי. היא חשבה על כינון ערוץ הברחה חדש באמצעות יחידת הקת"מ כהן החליטה לשלוח סוכן בשם "סשה" אל מפעיליו

שמוליק נורן, מפקד בסיס צפון של יחידה 154 בעת המבצע (שלישי משמאל), עם אלי זעירא (שני משמאל), מפקד 8200 אברהם אלוני (ראשון משמאל), קצין המודיעין מטי כ"ץ (מאחוריו) וקצין נוסף. כסיור של מפקדים בכירים אחרי מלחמת ששת הימים

את הבורחים. בקרב בני הקהילה בבירות היו ויכוחים ועימותים בשאלת הסיוע לבורחים. העולים שהגיעו מסוריה ללבנון. לקהילה היהודית בשכונת היהודים בבירות. נרמו ללחץ על הקהילה, ואלו עשו הכול כדי להשתחרר מהלחץ הזה, אומר נורן. במשך חמישה חודשים אף נעצרו המבצעים לנמרי, בין נובמבר 1960 למרס 1961, לאחר ששלטונות סוריה ביקשו משלטונות לבנון לעצור את המעורבים בפעילות בלבנון, וגורמי הביטחון הלבנוניים החלו בפעילות מול הקהילה היהודית בבירות.

הסוכן הכפול

שני הגורמים המרכזיים במבצעי 'להבה', האחים 'סשה' ו'סנק', היו סוכני בסיס צפון של היחידה אשר היה להם קשר אל שולה כהן, לצדם פעלו לפחות עוד ארבעה סוכנים של היחידה, שבין חלקם הייתה קרבת משפחה. שני קצינים בצבא לבנון דאגו להעביר את העולים בכלי רכב ככבישי דרום לבנון ונסעו בכל פעם לפני רכב המבריחים. סייען נוסף היה איש משרד הפנים בבירות אשר סייע למנהיגי הרשת בהשגת תיעוד. הלה נרצח בכלא על ידי אחד ממנהיגי הרשת מאחר שהעיד נגד חבריו.

'סשה', הדמות המרכזית בפרשה, היה מוגדר מלכתחילה כ'סוכן בעייתי. טיפוס לא מהימן ולא ממושמע. יהיר וחצוף, מקורב לארגוני פשע וחמדן מאוד'. הוא עבד גם עבור הסורים והלבנונים (ככל הנראה לא מול ישראל), אך הדבר לא השפיע על פעילות ההברחה. 'סשה' היה אחראי לכל ההתנהלות מרנע שקיבל לידיו את הצעירים והצעירות והוא למעשה הפעיל את רשת ההברחה, כולל שיחוד אנשי ביטחון ופקידים. הוא הוכיח יכולות ארגון וביצוע מצוינות ואף הצליח לשמור את כל הפעילות בחשאי.

שמוליק נורן: 'לקחנו סיכון כבד מאוד. נוכח כל הבעיות והסיכונים היה צריך להחליט אם להתבסס על טיפוס כזה ולבצע את הפעילות או שלא. ההחלטה הייתה לבצע תוך שהיה ברור שאם חס וחלילה יקרה משהו יחתכו לנו את הראש. אלא שהרצון להציל יהודים נבר על כל השיקולים האחרים. במבחן התוצאה 'סשה' לא בנד.

הגעת היהודים מסוריה ללבנון התבצעה באופן לא מאורגן ונטול ידי מכוונת. הפעילות התנהלה ללא כללי מידור, וההברחות בוצעו על ידי מבריחים עצמאיים, חלקם לא אמינים. רבים מהעולים הבריחו את הנבול צפונית או דרומית למעברים הרשמיים. מרבית הבורחים חצו את הנבול ללבנון באזור זבדאני ומשם המשיכו לבקעה. המעבר היה בסיוע תושבים מקומיים אשר הכירו את הדרכים באזור וקיבלו תמורת סיועם כספים מן העולים. עולים אחרים חצו את הנבול באזור דיר אל-עשאייר-עיתא אל-בוחאר בעזרת מבריחים ומשם עשו דרכם לבירות.

'סשה', הדמות המרכזית בפרשה, היה מוגדר מלכתחילה כ'סוכן בעייתי. טיפוס לא מהימן ולא ממושמע. יהיר וחצוף, מקורב לארגוני פשע וחמדן מאוד'. אך הוא הוכיח יכולות ארגון וביצוע מצוינות ואף הצליח לשמור את כל הפעילות בחשאי

ההברחה מסוריה הייתה כרוכה לא רק בקשיים אלא גם בטרנדיות: בכמה מקרים 'נעלמו' צעירים וצעירות שיצאו מסוריה עם מבריחי נבול אך מעולם לא הגיעו אל הקהילה היהודית בלבנון. הדבר התברר רק כאשר בני משפחותיהם המודאגים התעניינו בנורלם. לפחות במקרה אחד הושלכו צעירים לים על ידי המבריחים שבידיהם הופקדו.

הבורחים מסוריה שהו כמה ימים עד שבועות בבירות - בבית הכנסת, במוסד ציבורי אחר או בבתיהם של פעילים - עד להעברתם דרומה לישראל. עם הגעת היהודים לבירות היו הפעילים מודיעים על כך לשולה כהן, חזו נהגה לקבוע מועד להעברתם לידו 'סשה' או לידו אחיו 'סנק'.

עם הזמן הפך דבר בריחתם של יהודים מסוריה והגעתם לבירות כתחנת ביניים בדרך לישראל ל'סוד נלוו'. הדבר היווה סיכון לקהילה היהודית בבירות, והיו אף כמה יהודים שניסו לסחוט

קיום המבצע המקביל. והוא מסכם: "אנו קהילת המודיעין היחידה בעולם שלאורך שנים עוסקת בהעלאת בני עמה מכל מקום ברחבי תבל תוך סיכון חיים והקצאת משאבים רבים".

תודה ליגאל סימון, ירר עמותת מודיעין 10, לאברהם לאטי, שכתב עבודת מורשת בנושא, ולשמוליק גורן, מפקד הבסיס אז. לטובת הכנת הכתבה נעשה שימוש בספר "שירת השולמית - סיפורה של מרגלת ציונית" מאת עזרא אלנקם יכין, ירושלים: תש"ס 2000.

אנשי הבסיס פעלו במקצועיות, ביעילות ובמסירות, והיהודים הגיעו לארץ. גורן מעיד שנם בדיעבד היה מקבל אותה החלטה ומדגיש: "אם אינך מוכן להסתכן ואם אינך מוכן לחשוב מחוץ לקופסה - אין הצלחות".

הסתננות רגלית למטולה

העברת העולים דרומה לכיוון הנבול עם ישראל התבצעה בדרך כלל דרך הבקעא. המסלול כלל יציאה מבירות לכיוון שתורה ומשם דרומה לאל-ח'יאם. לעתים נדירות נסעו דרך ציר החוף. כל העולים הובאו למטולה. למעט מקרה אחד שבו הובאו לקיבוץ משגב עם. העולים לוו בדרך כלל על ידי שני מנהיגי הרשת בשתי מכוניות נפרדות. במכונית הראשונה ישב זנדרמר שליווה את רוב מבצעי "להבה". בדרך כלל נהג זה האחרון להמתין למבריחים ולעולים מחוץ לבירות והיה מתלווה אליהם כל הדרך, מעבירם את המחסומים, נפרד מהם בסמוך למר"י עיון או לאל-ח'יאם וחוזר צפונה עם אחד האחים. בראשית הפעילות נהג הזנדרמר ללוות את העולים ללא שותפים. אך ככל הנראה, עקב קשיים שהתעוררו הוא נאלץ לנייט שוטרים צבאיים נוספים שסייעו לו בהעברת העולים.

"המוח" מאחורי מבצע "להבה"

שולמית (שולה) קישיק כהן בבירות, סוף שנות ה-50

שולה כהן נחשבת ל"מוח" ולרוח שמאחורי מבצעי "להבה". היא זו שמשכה מאחורי הקלעים בחוטים מול הקהילה היהודית בבירות ומול אנשי הרשת המבצעית. כל זאת בלי שפגשה בעולים. מעורבותה הייתה חלק ממסכת מפוארת ומרתקת של פעילות, שניהלה בלבנון במשך כ-25 שנה, אשר כללה איסוף מידע והעברתו לישראל וכן ארגון הברחת יהודים לישראל עוד טרם הקמת המדינה ועד 1961. ב-1992 קיבלה מהמרכז למורשת המודיעין את "אות יקיר הסתר" על פעילותה למען מדינת ישראל. נוסף על כך הפיק המל"מ סרט בשם "מסייה שולה" על פעילותה הייחודית.

שמוליק גורן: "לקחנו סיכון כבד מאוד. הרצון להציל יהודים נבר על כל השיקולים האחרים. אם אינך מוכן להסתכן ואם אינך מוכן לחשוב מחוץ לקופסה - אין הצלחות"

אחד האחים היה מוביל רגלית את העולים מאזור אל-ח'יאם למטולה. לאחר תחקור ושהייה בת לילה בדירת מבטחים בצפת הועברו העולים באוטובוס "אנד". בדרך כלל בליווי איש הבסיס יצחק מינה, לידי נציגי הסוכנות בחיפה.

עבור כל יהודי שהעלו קיבלו אנשי הרשת סכום של 750 לירות ישראליות ובשלב מאוחר יותר 800 ל"י. על פי כמה עדויות של עולים, נהגו "סשה" ו"סנק" לקבל סך של 150-250 ל"י משולה כהן עבור כל יהודי שהעלו, נוסף על הכספים ששולמו על דינו.

שני קצינים בצבא לבנון דאגו להעביר את העולים בכלי רכב בכבישי דרום לבנון ונסעו בכל פעם לפני רכב המבריחים. סייען נוסף היה איש משרד הפנים בבירות אשר סייע למנהיגי הרשת בהשגת תיעוד. הלה נרצח בכלא על ידי אחד ממנהיגי הרשת מאחר שהעיד נגד חבריו

גורן מודה שלמעשה לבסיס צפון לא הייתה השפעה משמעותית על המהלכים המבצעיים בשטח, על דרכי המילוט. שותפי הסוד, לוחות הזמנים ועוד. הוא גם מצייין שלא הייתה בתקופה ההיא פעילות מסודרת כלשהי במדינת ישראל בנושא ולא נשלחו לסוריה או ללבנון שליחים להננה על היהודים או לארגון העלאתם ארצה. זאת בניגוד לפעילות בארצות צפון אפריקה או עיראק. ב-1960 סיימתי את תפקידי כמפקד הבסיס ועברתי לתפקיד בתורכיה, הוא מספר. "שם התברר לי שבמקביל למבצע 'להבה' הועברו יהודים מלבנון לארץ על ידי הסוכנות. אשת הקשר הייתה שולה כהן. שהייתה קשורה גם למבצעי 'להבה' ובשלב מסוים גם נעצרה (אם כי לא על רקע פעילות זו). הסוכנות לא עדכנה על